
Infants i joves que migren sols en temps de COVID-19. Una mirada des dels serveis

Unaccompanied migrant minors in times of COVID-19. The view from the institutions

Melissa Schmidlin Roccatagliata,^a Marta Venceslao Pueyo,^b Omaira Beltrán Sánchez,^c Montserrat Freixa Niella^d i Angelina Sánchez Martí^e

^a Universitat de Barcelona (Barcelona).

A/e: *melissaschmidlin@gmail.com*

^b Universitat de Barcelona (Barcelona).

A/e: *mvenceslao@ub.edu*

^c Centre d'Estudis Interepistèmic Catalunya Amèrica Llatina (CEICAL) (Barcelona).

A/e: *omairabeltransanchez@gmail.com*

^d Universitat de Barcelona (Barcelona).

A/e: *mfreixa@ub.edu*

^e Universitat Autònoma de Barcelona (Barcelona).

A/e: *Angelina.Sanchez@uab.cat*

Data de recepció de l'article: 15 de setembre de 2020

Data d'acceptació de l'article: 16 d'octubre de 2020

DOI: <https://doi.org/10.2436/20.3007.01.147>

Resum

La pandèmia de la COVID-19 està funcionant com una lent d'augment que ens permet veure amb major claredat tant les debilitats del sistema públic de protecció social contemporani com la importància vital de les institucions i el col·lectiu de professionals del camp social en un moment en què els segments poblacionals més vulnerables s'han vist especialment colpejats. En aquest sentit, l'objectiu principal d'aquest article és fer visible la situació dels infants i joves que migren sols a Catalunya, especialment durant la pandèmia de la COVID-19. Per respondre a aquest objectiu, s'ha dut a terme un estudi qualitatiu descriptiu, part d'un projecte d'R+D més ampli finançat pel Ministeri de Ciència i Innovació (RTI2018-095259-B-I00, MCIU/AEI/FEDER, UE), mitjançant entrevistes semiestructurades adreçades a persones de l'Administració, tècniques i/o educadores de diferents entitats i institucions del territori català. Els resultats assenyalen nombrosos reptes, situacions de

vulnerabilitat i necessitats d'aquests infants i joves que s'han vist incrementats a conseqüència de la pandèmia. Les conclusions demostren la necessitat d'una resposta urgent per part de les institucions governamentals i posen en relleu la necessitat d'un treball en xarxa més ampli i un desplegament més gran de competències i habilitats des de la perspectiva de la justícia social.

Paraules clau

Infants i joves migrats sols, COVID-19, pandèmia, educació social, estudi qualitatiu.

Abstract

The COVID-19 pandemic is acting as a magnifying glass that allows us to see more clearly both the weaknesses of the contemporary public social protection system and the vital importance of institutions and professionals in the social field at a time when the most vulnerable population segments have been particularly hard hit. In this respect, the main purpose of this paper is to make visible the situation of unaccompanied migrant minors in Catalonia, especially during the COVID-19 pandemic. To do this, we conducted a descriptive qualitative study that forms part of a broader R&D project funded by the Ministry of Science and Innovation (RTI2018-095259-B-I00, MCIU/AEI/FEDER, UE). The study was based on semi-structured interviews addressed to members of the Public Administration, technicians and/or educators from different entities and institutions in the Catalan territory. The results point out numerous challenges, situations of vulnerability and needs of these minors that have increased with the pandemic. The findings demonstrate the need for an urgent response from government institutions and highlight the need for more intensive networking and a greater deployment of competences and skills with respect to social justice.

Keywords

Unaccompanied migrant minors, COVID-19, pandemic, social education, qualitative study.

Introducció

L'informe *Aquí, avui, encara* realitzat per l'organització Save the Children (Rivas i Tarragona, 2018) ha assenyalat un augment significatiu d'infants i joves migrats sense referents familiars a Barcelona en els últims anys. Les xifres per a Catalunya són especialment significatives en aquest sentit. Entre els anys 2010 i 2015, la mitjana de joves arribats al nostre territori va ser de 363, xifra que va passar a ser de 684 el 2016, i de 1489 el 2017. La majoria d'aquests, sovint adolescents menors d'edat, tenen entre quinze i disset anys. En el seu estudi, Rivas i Tarragona (2018) assenyalen que el sistema de protecció a la infància no està donant una resposta efectiva a la situació d'extrema vulnerabilitat del col·lectiu de joves i subratlla la limitació de recursos materials i humans per atendre'ls: els centres creats per afrontar la seva arribada sovint tenen espais poc adequats, i l'assignació en infraestructura i professionals sol ser insuficient. Així, mentre

prolifereixen situacions que mostren que el sistema de protecció i d'acollida d'aquests joves —que ja té més de quinze anys d'experiència— no presenta grans millores, els discursos al voltant de la realitat d'aquests joves tampoc deixen de barrejar narratives sovint ambivalents sobre les seves «suposades» històries personals, les quals responen a moltes pors i que, en general, es vinculen amb processos de delinqüència juvenil migrant (Lems *et al.*, 2019).

Abans de la pandèmia i a partir de l'arribada d'aquests joves al territori cap al 2014 —moment en el qual el coneixement sobre la seva migració en solitari i els seus projectes migratoris va començar a agafar volada—, les notícies sobre els infants i joves que migren sols s'han anat succeint, sobretot sota l'ús de l'etiqueta «MENA» (menors estrangers no acompanyats). Aquesta etiqueta no ha quedat exempta de debat, ni en els discursos més acadèmics (Chase *et al.*, 2019; Marco, 2015) —entesa com el resultat d'un nacionalisme epistemològic i metodològic que respon a una mirada parcial del fenomen— ni en els més mediàtics (Martín, 2019, setembre 30) —els quals també denuncien l'ús d'aquesta categoria per les seves connotacions discriminatòries i criminalitzadores. Per això, evitem utilitzar-la. Partim de la idea que el discurs és l'expressió pública del que ocorre, però que alhora inclou també una segona dimensió, que és la ideologia que l'alimenta, i una tercera, que és l'estructura social en què es crea (Van Dijk, 2011, març 24-25). Per tant, amb aquest punt de partida, ens preguntem quines qüestions pot haver exacerbat la COVID-19 pel que fa als joves que migren sols.

Com hem assenyalat en altres llocs, la pandèmia està funcionant com una lent d'augment que ens permet veure amb claredat i de forma simultània tant les debilitats del sistema públic de protecció social contemporani (Venceslao, 2020) com la vital importància de les institucions i el col·lectiu del camp social en un moment en què els segments poblacionals més vulnerables s'han vist especialment colpejats (Freixa, 2020, abril 14). Durant el confinament, per exemple, un dels temes que més ha ocupat els titulars de molts diaris ha estat relacionat amb la regularització d'aquests joves i la possibilitat que obtinguin el permís de treball (Ubieto, 2020, abril 7), malgrat que aquesta mesura finalment no hagi estat implementada.

En aquest sentit, aquest article s'inscriu en una recerca més àmplia finançada pel Ministeri de Ciència, Innovació i Universitat (RTI2018-095259-B-I00, MCIU/AEI/FEDER, UE) sobre aquests joves en les ciutats de Barcelona i Melilla que, com altres treballs, també està constatant que les motivacions de les trajectòries migratòries dels joves responen sovint a lògiques empresarials i dinàmiques de mercat que s'interpreten com a anòmales (Marco, 2015), però que aquests mesos han mostrat que la dimensió laboral és un dels aspectes que més preocupa tant a joves que van migrar amb aquest objectiu com a educadors i educadores.

D'altra banda, sabem que el coronavirus no està afectant a tota la població de la mateixa manera, i que les deficiències del sistema estan deixant entreveure que no és igualitari per a tothom (Corres-Medrano i Santamaría-Goicuria, 2020). En aquest sentit, l'absència de respostes educatives intencionals i efectives poden provocar que la pandèmia generi grans disruptcions pel que fa a les oportunitats educatives (Reimers i Schleicher, 2020), malgrat que durant l'estat d'alarma s'hagi considerat la professió de l'educació social com a essencial. El CEESC (Col·legi d'Educadores i Educadors Socials de Catalunya), en el seu butlletí del 4 de setembre del 2020 escriu:

En aquesta crisi hem comprovat com en l'opinió pública s'ha assentat certa sensació que l'Educació Social —i sobretot més en uns sectors i àmbits que en d'altres— és essencial. A qualsevol educador/a que hagi treballat o estigui treballant en algun centre residencial, ja sigui amb gent gran, adolescents i joves tutelats i extutelats, persones sense sostre o amb discapacitat o diversitat funcional, se l'ha considerat clau per a l'engranatge del sistema social. Professionals imprescindibles (i insubstituïbles) de la cura i de l'acompanyament de col·lectius vulnerables en aquesta crisi social i sanitària.

Sens dubte, els estudis realitzats fins ara sobre la propagació del virus o sobre les conseqüències econòmiques assenyalen diferències importants en funció de la classe o el grau de vulnerabilitat social (Navarro, 2020, abril 16; Butler, 2020, març 30; Žižek, 2020; Benach, 2020, març 20). És per això que en aquest article hem cregut pertinent obrir noves preguntes en relació amb les diferents afectacions que han patit tant els joves que migren sols com els centres que els acullen a Catalunya —ja siguin d'emergència, de primera acollida o pisos tutelats. Com ha afectat l'emergència sanitària de la COVID-19 els joves que migren sense referents familiars? De quina forma ha impactat en el funcionament, els recursos i les activitats dels centres que els acullen? Quina ha estat la repercussió per als seus professionals?

El nostre propòsit és, doncs, en última instància, visibilitzar la situació d'aquests infants i joves al nostre territori, i la del col·lectiu de professionals de l'educació social que els atenen en el marc de la pandèmia de la COVID-19.

Material i mètodes

La complexitat d'aquesta temàtica s'està abordant en el projecte d'R+D+I «Diálogo intercultural e interreligioso para fomentar la cultura de paz en jóvenes y menores extranjeros no acompañados (MENA) en Barcelona y Melilla», coordinat per Ruth Vilà Baños (Universitat de Barcelona) i Sebastián Sánchez Fernández (Universitat de Granada) i finançat pel Ministeri de Ciència i Innovació.

Per tant, els resultats que presentem formen part d'una recerca nacional més àmplia que entre els seus objectius principals busca donar resposta a la necessitat de visibilitzar la situació dels infants i joves que migren sols. Per tal de donar resposta a aquesta gran necessitat, s'està duent a terme un estudi descriptiu mitjançant l'ús de l'entrevista i els grups de discussió com a tècniques bàsiques per recollir la visió dels centres, els agents educatius implicats i els seus usuaris, des d'una lògica de complementarietat metodològica (Bericat, 1998). En concret, els resultats que es presenten tot seguit formen part únicament de la tècnica de les entrevistes i només en el territori català. Aquestes entrevistes s'han adreçat a persones de l'Administració, personal tècnic i/o educador de diferents entitats i institucions del territori.

En el desenvolupament d'aquest estudi, si bé l'objectiu inicial d'aquestes entrevistes era analitzar les necessitats socioeducatives, les expectatives i els relats de futurs dels infants i joves que migren sols —concretament a Barcelona i Melilla—, a més d'identificar reptes i millores per als centres, els recursos i les organitzacions que hi treballen, en el seu transcurs, el projecte en què s'inscriuen es va veure afectat per la situació d'emergència provocada per la pandèmia de la COVID-19. Com a conseqüència, gran part de les entrevistes planificades inicialment cara a cara van ser dutes a terme en línia, la qual cosa ens va permetre recollir, d'una banda, com els centres i els agents

educatius havien quedat afectats i sobrevinguts per la situació i, de l'altra, com estaven vivint i responent a les mesures preses a escala nacional. Això ha estat possible per l'emergència de categories analítiques estretament vinculades als reptes viscuts des de l'inici de la COVID-19.

Participants

Concretament, els resultats que es presenten sorgeixen de les entrevistes semiestructurades fetes en el territori català ($n = 14$) a educadors i educadores de la província de Barcelona —vuit dones i sis homes— de centres d'emergència (2), de centres de primera acollida (8), pisos (1) i de recursos externs, com ara, atenció a toxicòmans (1), serveis formatius (1), i a educadores de carrer (1). Els participants van ser plenament informats del propòsit de l'estudi i van donar el consentiment voluntari per participar-hi. En el procés, se'ls va assegurar que l'estudi protegiria l'anonimat i la confidencialitat. Les entrevistes van durar aproximadament una hora i, en la gran majoria d'ocasions, van ser dutes a terme per dues persones de l'equip de recerca: una assumia el rol d'entrevistadora i l'altra feia de relatora i controlava que els aspectes tècnics digitals en garantissin el bon desenvolupament.

Quant al perfil dels participants, tenen entre vint anys i menys de cinquanta, amb formació en integració social, educació social i, en dos casos, també amb altres titulacions d'altres àrees fora de l'àmbit educatiu. Pel que fa a la seva experiència professional amb joves que migren sols i a centres que els acullen, en conjunt són professionals que van des d'un any d'experiència fins a més de quinze anys, o bé dins del mateix centre o bé adquirida en diferents centres. Per tant, els participants suposen un grup heterogeni de professionals amb característiques personals i professionals variades, la qual cosa ens permet obtenir una visió holística de la situació viscuda pels infants i joves que migren sols al nostre territori.

Anàlisi de la informació

L'anàlisi qualitativa es va dur a terme a partir de la tècnica de triangulació de dades i fonts com a procediment d'anàlisi en recerques educatives. La transcripció, sistematització i organització de la informació recollida ens va permetre trobar similituds, diferències, relacions i significats entre les dades, així com generar interpretacions a partir de tres etapes progressives de reducció i estructuració teòrica de la informació: 1) segmentació i identificació d'unitats de significat, que posteriorment van ser agrupades en categories —primer, descriptives, i després, analítiques—; 2) construcció del sistema categorial del projecte de recerca, realitzat a partir del consens entre diferents investigadores de l'equip: cada entrevista va ser codificada per dues investigadores i posteriorment consensuada, i 3) interpretació de les dades seguint el mètode de comparacions constants (Glaser i Strauss, 1967) a partir del sistema categorial definitiu i el marc teòric elaborat. La gestió i l'anàlisi de tota la informació s'ha dut a terme amb el suport del programa informàtic QSR NVivo v.12.

Concretament, les categories d'anàlisi es van establir, d'una banda, partint del sistema categorial més ampli del projecte de recerca on s'inscriu aquest treball i, de l'altra, de la cerca focalitzada dels relats de les entrevistes a partir de la categoria principal emergida al voltant de la pandèmia. Els discursos vinculats a la COVID-19 van sorgir de forma inductiva com un element no previst de la recerca, però la categoria va esdevenir central

en gran part de les entrevistes, sobretot quant als codis que recollien les situacions i necessitats viscudes pels joves dins dels centres: aspectes vinculats als seus itineraris i circuits, a qüestions de salut o situacions de gravetat viscudes, i/o aspectes sobre el seu futur a mitjà i llarg termini. En aquest sentit, a partir de la validació del guió de les entrevistes i de la categorització de les entrevistes, l'anàlisi dels codis prèviament definits per conèixer la situació dels joves migrats no acompanyats van ser novament explorats tenint en compte la situació de pandèmia i confinament viscuda. A més, es va dur a terme un exercici d'identificació d'aspectes vinculats a la COVID-19 que quedaven interrelacionats amb elements prèviament identificats.

Resultats

Si bé la COVID-19, com a malaltia, no ha tingut afortunadament un impacte directe en la salut dels joves dels centres dels participants entrevistats, la situació viscuda arran de l'inici de l'estat d'alarma decretat a causa de la pandèmia ha col·locat novament els infants i menors que migren sols en el punt de mira. Mentre en la premsa emergien queixes de molts educadors i educadores quant a la manca de materials de protecció i protocols per aconseguir amb la seva feina (Social.cat, 2020, abril 1), les persones entrevistades expressaven que fins aquell moment no havien tingut afortunadament cap jove malalt amb COVID-19 al centre on treballaven:

Tuvimos la primera semana algunos que tuvieron fiebre y estuvieron apartados del grupo, pero al final no mostraron ningún síntoma más, y los subimos al final. Pero, bueno, que al final tampoco tenemos las instalaciones como para hacer ninguna protección (Bcn13, cod4.4, ref3).

Tanmateix, encara que els centres entrevistats no havien detectat fins aquell moment cap cas de jove amb COVID-19, els resultats assenyalen que tant els centres com els joves s'han vist afectats: pel confinament i tancament dels centres; per l'aturada de serveis i recursos externs, i pel canvi d'espais, recursos i infraestructura dels centres. Finalment, la pandèmia ha tingut també un impacte especial en les educadores i els educadors.

Confinament i tancament dels centres

El confinament com a conseqüència directa de la COVID-19 va resultar ser un element catalitzador d'efectes i impactes als centres. És a dir, aspectes dels centres que abans de la pandèmia eren més o menys gestionables —com el nombre de joves— i més o menys adequats —com les infraestructures i els espais dels centres— s'han vist empitjorats i agreujats pel fet d'estar tancats. Tot i això, els centres s'han confinat, igual que la resta de la població.

Nosotros confinamos los dos centros. O sea, ya viendo la que se nos venía, fuimos como muy previsoras y dos días antes fuimos a comprar guantes —mascarillas no encontramos—, compramos gel, alcohol y ya confinamos a los chicos (Bcn11, cod4,4, ref2).

Primer de manera previsor i després de forma obligatòria, els diferents centres entrevistats van tancar les portes i tant les sortides com les entrades van estar molt controlades i restringides des del primer moment.

Salen lo justito, se hizo un sistema de... nuestros chicos están divididos en grupos para trabajar con ellos. Entonces cada grupo tenía un responsable, que era el único que podía salir a comprar y en la puerta de entrada cambiarse de ropa, bueno, las medidas de seguridad de mascarilla y guantes (Bcn14, cod4.4, ref3).

Així, doncs, els centres van complir les mesures sanitàries que s'anaven imposant i canviant constantment durant el confinament i van adoptar mesures de prevenció de contagis, com els grups estables que comenta l'educadora anterior o com l'actuació dels educadors i les educadores que indica la següent entrevista, en què la valoració que es fa de l'actitud dels joves durant el confinament és molt positiva.

El sábado empezó el confinamiento y la verdad es que han sido supercolaboradores, nosotras también intentamos estar confinadas, vamos y venimos lo justo a los pisos y eso. De momento todo bien, vamos bien en este sentido (Bcn11, cod4.4, ref2).

Aturada de serveis i recursos externs

A conseqüència del confinament, un primer impacte important va ser l'aturada dels recursos externs. Les activitats educatives, de formació, lúdiques i esportives que es realitzaven fora del centre es van aturar, d'una banda, per l'obligatorietat del confinament i, de l'altra, perquè els centres que oferien aquests serveis també van haver d'aturar les seves activitats.

Dijimos, si el confinamiento empezó un sábado, el jueves ya dijimos que no había cursos, que íbamos a esperarnos a saber qué pasaba (Bcn11, cod4.4, ref2).

Ahora mismo trabajábamos, bueno, hasta hace poco trabajábamos, hasta antes del COVID, con Open Cultural Center y con Barcelona Activa (Bcn12, cod4.4, ref4).

En aquest sentit, l'impacte de l'aturada d'aquestes activitats en els joves ha estat doble. D'una banda, no podien sortir, i de l'altra, no podien continuar amb les seves activitats de formació. No obstant això, la resposta dels joves ha estat, en termes general, bona, tot i que a l'inici van mostrar-se una mica perduts, amb por, sense comprendre bé el que estava passant.

O porque están asustados o porque están muy concienciados o ambas cosas, la verdad que lo estamos llevando bien (Bcn11, cod4.4, ref2).

Aburridos, eso sí, pobres, pero bien (Bcn11, cod4.4, ref2).

Per tal de respondre a aquesta situació, les educadores i els educadors expliquen haver dut a terme una gran tasca informativa d'explicar la situació viscuda i de conscienciació per tal d'ajudar els joves a entendre les necessitats reals de confinar-se.

Porque al momento de decirle al chaval «no puedes salir porque hay *confinament*», pues el chaval no lo entiende porque no ve las noticias, no ve nada, no está informado y si quiere fugarse se va a fugar. Pero sí que es verdad que después de la primera semana de *confinament* y haciendo muchas charlas con ellos, lo han entendido y llevan un mes encerrados y muy predispuestos a hacer actividades dentro del centro (Bcn13, cod4.4, ref1).

Al principio había mucho miedo entre los chicos, luego estaba la frase que siempre me decían «de esto solo a los blancos», y nosotros, «no, no» (risas). Pero se ha tenido que gestionar bien porque no hemos tenido ningún caso (Bcn14, cod4.4, ref2).

Canvi d'espais, recursos i infraestructura dels centres

Un aspecte que abans de la pandèmia ja constituïa un problema greu en la majoria de centres però que amb el confinament s'ha vist agreujat és la infraestructura, els espais i els recursos dels centres. La immobilitat ha resignificat els espais i els recursos, que si bé ja eren insuficients, han resultat ser-ho encara més i han posat en relleu mancances que ja eren evidents però que s'havien anat esquivant.

Pero, bueno, que al final tampoco tenemos las instalaciones como para hacer ninguna protección (Bcn13, cod4.4, ref3).

Durant la pandèmia, les persones han adaptat la seva llar a les necessitats amb les quals s'han anat trobant en el transcurs del confinament. De la mateixa manera, els centres també han hagut d'implementar adaptacions, habilitant o reconvertint els espais per a diferents usos. Així ho explica una educadora quant a la necessitat d'habilitar una zona per a l'oració:

Ahora, por ejemplo, acabamos de estar en el ramadán, tienen acceso a las mezquitas del territorio si así lo quieren, hacen sus rezos en las habitaciones; ahora, con todo el tema del confinamiento del COVID, pues habilitamos una habitación entera para que la usen de mezquita, para que puedan ir a rezar. Es algo que tenemos muy presente (Bcn12, cod4.4, ref3).

D'altra banda, un altre dels espais que s'ha hagut de resignificar és l'espai destinat a l'aprenentatge. Aquests joves, com la resta de joves, també han quedat «tocats» per la bretxa digital. I, en aquest sentit, les educadores posen en relleu que els centres no disposen de prou ordinadors ni de materials adequats per seguir l'ensenyament de manera virtual. De forma anàloga, mentre que alguns disposaven d'espais exteriors per practicar activitats esportives, en ocasions també s'han vist sobrevinguts per decisions locals que han restringit encara més les seves opcions de mobilitat.

Sí, se ha intentado adaptar un poco, bueno, a la situación. Es verdad que por la mañana hacen deberes de los recursos, nos hemos puesto en contacto con todos los recursos que tienen para saber si tienen algún deber, bueno, deberes o alguna clase *online* o lo que sea, pero sí que es verdad que nos falta material. Porque al final tenemos tres ordenadores para treinta y tres chicos y ahora que empiezan las clases virtuales es complicado y, a más a más, con un internet que no funciona, es muy complicado llevarlo al día. Pero sí que los chavales han cogido la dinámica de por la mañana hacen deberes y por la tarde se intenta hacer deporte, porque el albergue tiene una parte exterior muy grande, entonces se intenta que los chavales hagan deporte. Antes teníamos la opción de ir a jugar al fútbol, porque tenemos un instituto al lado que nos habían dejado la pista, pero se quejaron desde el Ayuntamiento los vecinos y nos han quitado esa opción (Bcn13, cod4.4, ref5).

Si bé no ha estat la realitat de la majoria, cal destacar que en un centre, donada la particularitat de la seva situació, el confinament i l'impacte de la COVID-19 pel que fa a l'agreujament de la manca de recursos i d'infraestructura inadequada, ha jugat a favor seu. Es tracta, com podem veure, d'un centre d'emergència que es troba en un hotel, el qual ha hagut de tancar el seu servei d'hostaleria, cosa que ha permès que el centre i els joves tinguessin més espais disponibles:

Antes de la COVID-19 nuestro hándicap era un hotel. Con el COVID ha sido nuestra salvación porque el hotel ha dejado de funcionar como hotel. [...] nos hemos quedado

con un supermercador, que hemos transformado en gimnasio, hemos tenido una sala de ping-pong, hemos tenido una sala de cine, hemos tenido una biblioteca, o sea, hemos tenido esa suerte [...] y eso les ha ayudado mucho. Y lo que nos ha salvado es eso, nos dejaron utilizar las zonas exteriores del hotel, porque consideraban que como el hotel no estaba cerrado era como utilizar, pues, cada uno en su casa el balcón o la terraza, y con eso hemos tirado. Ahora lo difícil es devolverle al hotel esa parte que hemos ganado (Bcn14, cod4.4, ref2).

Impacte en les educadores i els educadors

Finalment, els resultats assenyalen una dimensió d'anàlisi que té a veure amb l'impacte que ha tingut la pandèmia en el col·lectiu de professionals del camp. Un aspecte que ha estat especialment difícil per a les educadores i els educadors ha sigut poder prendre les seves pròpies mesures de seguretat a l'hora d'oferir suport als joves i acompanyar-los.

Y también creo que han faltado medidas de seguridad para los profesionales, yo creo que nosotros somos un peligro para los chavales y el no saber si tenemos nosotros el COVID implica un riesgo para los chavales (Bcn13, cod4.4, ref2).

La manca de suport emocional durant el confinament ha estat un altre element sobre el qual sembla haver-hi un gran consens entre el col·lectiu de professionals, sobretot pel que fa a la necessitat de disposar de serveis per fer front als efectes emocionals provocats pel dia a dia i a la inexistència d'aquest tipus de recolzament gairebé en tots els centres. D'altra banda, la dificultat d'aplicar mesures de seguretat que garanteixin la salut dels educadors i les educadores i dels joves ha implicat un agreujament de l'impacte emocional que ja suposa treballar amb joves que migren sols, i que tots els educadors i educadores ja reconeixen que és dur de gestionar sense la pandèmia.

Yo creo que no hay la contención, por parte de la empresa, para que los profesionales puedan sacar, porque al final estas muy expuesto al peligro, porque no tienes las condiciones laborales correctas para poder trabajar y tampoco tienes un soporte por parte de la empresa para poder sacar todo lo que supone estar en primera línea. Sí que es verdad que entre nosotros nos hacemos mucho soporte y hablamos entre nosotras, pero... es complicado y más ahora. Yo he notado mucho el cambio de estar encerrados, con lo del COVID, yo llego a casa muy, muy, muy cansada emocionalmente, porque los chavales pagan toda la frustración y todo contigo (Bcn13, cod4.4, ref4).

Tot i així, en una ocasió també s'ha pogut constatar que un dels educadors entrevistats sí que subratllava que en el seu centre havien disposat d'aquest tipus d'acompanyament. Així ens ho explica:

Desde el centro, por ejemplo, ahora, con el tema este del confinamiento y la nueva situación, nos han dado la posibilidad de unas herramientas, por parte de la empresa, de hablar con una persona, pues, que se dedica a ello profesionalmente (Bcn14, cod4.4, ref1).

En termes generals, aquesta aproximació a la realitat dels joves que migren sols durant aquest període ens ha permès constatar diverses qüestions a través de les entrevistes realitzades. Una té a veure amb l'impacte immediat de la COVID-19 als centres que acullen aquests joves —tant centres d'emergència com de primera acollida o pisos—, i és que la malaltia com a tal no els ha afectat. No obstant això, el confinament dels mateixos centres, com de la resta de la població, ha implicat la impossibilitat de portar a terme activitats fonamentals per als joves, com són les activitats formatives, lúdiques

i esportives —instàncies, totes, que no només compleixen uns objectius formatius, sinó, també, uns de més amplis com a espais de socialització, de vinculació amb l'entorn i el territori, i també de desenvolupament de competències, d'oci, entre altres, totes fonamentals per al desenvolupament dels joves.

D'altra banda, la manca de recursos, així com les infraestructures poc adequades de molts dels centres, si abans constituïen ja un problema més o menys gestionable, amb el confinament han passat a ocupar un tema central, ja que si s'hagués hagut d'aïllar algun jove hauria estat molt complicat. També s'ha vist que en la majoria de casos es troben en espais insuficients, sovint complementats per recursos externs que faciliten o garanteixen el seu vincle amb l'exterior i amb la comunitat. Amb la pandèmia, però, els joves han hagut d'estar tancats dins unes infraestructures sense les condicions necessàries per poder-los oferir respostes adequades, segures i, dins del possible, amenes. A excepció d'un cas que, com ja s'ha mencionat, ha constituït una excepció, tot i que, malauradament sigui una situació transitòria.

Finalment, la càrrega emocional, fins i tot física, que tenen els educadors i les educadores s'ha vist agreujada pel confinament: d'una banda, per haver de gestionar la convivència i el dia a dia dels centres i dels joves en unes condicions que ja abans de la pandèmia presentaven mancances i que encara s'han vist més agreujades amb la situació d'excepcionalitat, i, de l'altra, per l'angoixa i la incertesa que, en major o menor grau, hem sentit tota la població a causa de la pandèmia, sense comptar, en el seu cas, amb un suport emocional que els ajudés a dur a terme la seva feina en millors condicions.

Conclusions i discussió

La pandèmia de la COVID-19 ens ha arribat de sobte, sense estar preparats i sense saber ben bé com afrontar-la. Sens dubte, però, ens ha afectat de diferents maneres i amb diferents intensitats (Ozamiz *et al.*, 2020; Sandín *et al.*, 2020). En termes globals, podríem dir que si bé el focus mediàtic ha qüestionat el sistema residencial de la gent gran —el nombre de morts ha estat molt elevat— (Haddini i Hernández, 2020), els dispositius residencials d'altres col·lectius vulnerables han quedat relegats a un segon pla; entre aquests, els dels infants i joves que migren sols, malgrat saber que les necessitats més urgents a les quals s'enfronten solen estar vinculades amb el fet de garantir-los espais segurs i estables, vincles amb la comunitat, educació i competències per afavorir la seva autonomia, problemes de salut i estrès, i qüestions relacionades amb el seu estatus legal (Crea *et al.*, 2018).

Així doncs, durant el confinament es va produir una aturada de notícies, massa sovint «sensacionalistes» sobre ells, que confirmen les mirades parcials del fenomen de les quals ens parla Marco (2015). I, de fet, si s'ha produït alguna fuga dels centres, aquesta sortosament no s'ha convertit en titular. I és que, com indiquen les entrevistes d'aquesta recerca, durant aquest període l'actitud dels adolescents i joves va ser positiva. Ara bé, com se senten aquests joves actualment? Quines conseqüències ha tingut el confinament en la seva salut mental? Amb quines condicions de risc s'han vist sobrevinguts respecte dels adolescents i joves que no es troben en la seva mateixa situació?

Com ja hem assenyalat, aquesta recerca ens ha permès constatar que la COVID-19 ha dimensionat les febleses del sistema de protecció dels joves migrats. Joves i centres han hagut de fer front —i continuen fent-ho— a una situació de pandèmia en unes condicions que mai no han estat suficients per dur a terme un acolliment adequat, segur i amb garanties, i en una situació de manca de claredat o d'invisibilitat (Ferrara *et al.*, 2016). Una de les febleses principals ha estat la saturació de les institucions i dels centres. Les infraestructures i, concretament, els espais dins dels centres han estat insuficients per poder prendre mesures d'aïllament en cas que fos necessari o bé per poder romandre confinats durant un temps perllongat en el si de les institucions (a excepció d'un cas, que —com hem vist— constitueix també una situació particular i transitòria). Així doncs, encara que en l'últim any la Generalitat ha fet un esforç per millorar i pal·liar aquesta situació (Departament de Treball, Afers Socials i Famílies, 2020), les condicions no responen a les necessitats reals, i menys a la realitat que ens dibuixa la pandèmia, que s'acarnissa amb els sectors més vulnerables (Alberich *et al.*, 2020).

D'altra banda, l'aturada de recursos ha suposat una altra d'aquestes febleses, sobretot d'aquells recursos que són essencials per al bon desenvolupament dels joves des del punt de vista socioeducatiu i formatiu, però també com a instàncies de socialització i vinculació amb el territori. A més, aquests recursos i processos d'acompanyament esdevenen també complements fonamentals davant les mancances dels centres, quant als seus espais, infraestructures i materials propis a l'hora de dur a terme activitats educatives, d'esport, d'oci i, fins i tot, de quotidianitat diària. Així, doncs, la disponibilitat d'espai és primordial per facilitar que puguin moure's i aconseguir fer front a processos d'acollida i inclusió més segurs i més vinculats amb les seves comunitats, com han assenyalat també altres recerques, principalment a Europa (Kohli, 2011).

Tanmateix, aquesta mancança de recursos ha estat una constant en els centres, i malauradament no només amb la COVID-19, sinó des de sempre. O bé els espais són molt reduïts pel nombre de joves atesos, o bé el nombre de joves és molt alt per les infraestructures i recursos disponibles. Aquest problema s'ha agreujat doblement amb el confinament, perquè les infraestructures disponibles ja eren d'entrada precàries i insuficients i, a més, durant aquest període s'han vist encara més desproveïdes de recursos externs que suplissin o complementessin la feina diària als centres. Diversos centres als quals hem pogut accedir fa més d'un any que es troben en situacions transitòries; molts van ser pensats inicialment per funcionar durant un temps molt acotat com a resposta a una situació inicialment considerada com una crisi del moment, però que ha fet palesa la presència i l'arribada de joves que migren sols en el nostre context. Per tant, cal que els centres es repensin i es dotin de recursos per constituir-se com a centres d'acollida permanents, com a llars i no com a centres de pas. Això implica, necessàriament, revisar i redefinir les ràtios i el nombre de joves per centres i, per tant, la dotació de nous centres.

Dins dels centres són necessàries també més dinàmiques que siguin coherents amb la idea de llar, que donin confiança, espai per a l'error, per aprendre, per crear vincles, perquè els joves reconeixin aquests centres com a una llar i no com a espais hostils en els quals es fa difícil el dia a dia. Això, de nou, té a veure amb les infraestructures, amb el nombre de joves per centre, amb les directrius dels centres..., en definitiva, amb la

institucionalització de l'acollida. I, si bé aquest és un aspecte que no ha estat considerat en aquest article, ja que implica un debat molt més ampli i profund que és transversal a l'acollida i no a la situació específica de la COVID-19, és un debat que també s'ha de tenir i aquestes són mesures sobre les quals s'ha de reflexionar.

De forma anàloga, la necessitat de suport emocional és una altra de les necessitats en la qual tots els educadors i educadores coincideixen. Treballar amb joves que migren sols, conèixer les seves històries, ajudar-los i acompanyar-los perquè puguin tenir un futur millor, és una feina que comporta un impacte emocional innegable en aquelles persones que són dia a dia amb ells, per la duresa —moltes vegades— dels recorreguts vitals que han tingut els joves, però també per la dificultat i exigència que suposa treballar amb ells i les seves realitats individuals. La necessitat d'aquest suport ha estat reclamada pels educadors i educadores des d'abans de la COVID-19, i en el context de pandèmia —la qual ha afegit incertesa i angoixa tant als educadors i educadores com als joves— aquesta mancança s'ha fet encara més evident i necessària. L'Ajuntament de Barcelona, per exemple, hi ha plantat cara amb un pla de xoc per fer front als efectes emocionals provocats per la COVID-19 (Ajuntament de Barcelona, 2020). A més, treballar l'impacte emocional dels educadors i educadores no és element exclusiu de la situació de crisi sanitària actual, sinó que és un element constant en la seva feina. A aquesta situació cal respondre-hi d'alguna manera, ja sigui a través d'espais de cura entre el mateix equip educador del centre, ja sigui amb professionals que possibilitin articular una xarxa de suport psicològic i emocional, ja sigui d'una altra manera, perquè el seu efecte és doble: afecta al col·lectiu de professionals que treballen amb els joves, però també els mateixos joves.

D'altra banda, com no podia ser d'altra manera, aquests joves també han patit la bretxa digital amb tot el que suposa (Bonal i González, 2020, abril 6), la qual cosa ha afegit encara més obstacles al camí de la inclusió educativa i social, com han constatat altres informes sobre la realitat de la joventut durant aquest període (Alberich *et al.*, 2020). Així, doncs, és necessari tenir en compte aquesta situació perquè la bretxa digital no s'agreugi més amb l'inici als centres educatius d'aquest nou curs. En aquest sentit, hem constatat que els centres no tenen les característiques d'una llar i sabem que el confinament s'ha viscut de manera molt diferent en llars petites, sense llum, sense balcó, etc., que en llars amb les característiques inverses; a la ciutat o al poble. Com s'ha comprovat en les entrevistes, alguns centres poden tenir molts metres quadrats però en la gran majoria no hi ha intimitat i els espais són poc polivalents o adaptables. Sabem que els espais de silenci són primordials per a l'estudi. Quines mesures, doncs, s'estan prenent per si hi ha un confinament perimetral, del centre o del centre educatiu d'algun dels joves per tal de facilitar la inclusió o bé per evitar l'exclusió?

És indubtable que la professió de l'educador social dins els centres residencials, tal com indica el CEESC (2020), esdevé essencial. El col·lectiu de professionals han patit la falta de protecció i, especialment, de suport. El col·lectiu de professionals sanitaris han estat aplaudits diàriament durant la pandèmia i han tingut una paga més per tot el seu esforç. No és qüestionable. No obstant això, malgrat els esforços, l'educació social continua sent força invisible. El col·lectiu de professionals de la salut salven vides, el col·lectiu de professionals de l'educació social salven ànimes. Ambdues van de la mà. Per tant, és necessària una resposta urgent per part de les institucions governamentals.

Mentrestant, des del nostre camp, el que podem fer és seguir incidint en l'acollida i inclusió d'aquests joves fent esforços per millorar el treball en xarxa i per garantir un desplegament més gran de competències i habilitats des de la perspectiva de la justícia social.

Arribats a aquest punt, és important també prendre en consideració algunes limitacions dels resultats presentats. Primer que tot, el període de recollida d'informació va abastar principalment els primers mesos de pandèmia, en els quals la situació viscuda era diferent de la d'ara. Ens trobàvem en el començament d'una realitat que encara continua i que anirà afectant-nos de diverses formes, però aquesta situació d'inici de la pandèmia, que és la que dona lloc a aquests resultats i conclusions, és només una petita part d'una realitat molt més àmplia i complexa que no ha deixat de canviar. D'altra banda, tenim per endavant un clar recorregut espacial i temporal que és evident. Aquesta recerca no està acabada, com tampoc no ho està, malauradament, la situació sanitària que vivim. Per tant, no tenim encara tots els elements sobre la taula per poder avaluar la gestió que s'ha fet de la pandèmia des dels centres en general, ni hem pogut accedir a tots els centres per conèixer totes les realitats i situacions particulars. La pandèmia continua sent un problema de primer ordre i, per tant, encara és molt aviat per poder establir conclusions centrals sobre com s'ha viscut la pandèmia als centres en el transcurs d'evolució de la COVID-19. No obstant això, sí que hem estat en disposició de recollir què estava passant a l'inici i de recórrer al que sabem. En aquest context, tots els elements que s'han anat apuntant en aquestes conclusions són necessaris no només per fer front de millor manera a situacions imprevistes o a crisis de qualsevol mena, sinó per garantir una acollida més digna i millor per als joves, la qual cosa és una qüestió de ple dret.

Agraïments i finançament

Aquesta contribució ha comptat amb el suport del Ministeri de Ciència i Innovació (RTI2018-095259-B-I00, MCIU/AEI/FEDER, UE).

Bibliografia

- Ajuntament de Barcelona (2020). *Pla de xoc per fer front als efectes emocionals provocats per la covid-19*. [Consulta: 26 de novembre de 2020].
https://ajuntament.barcelona.cat/sanitatissalut/ca/noticia/pla-de-xoc-per-fer-front-als-efectes-emocionals-provocats-per-la-covid-19_954076
- Alberich, N., Fabra, S., Sala, M. i Serracant, P. (2020). *Joventut, COVID-19 i desigualtats. Situació actual i prospectiva*. Agència Catalana de la Joventut .
https://treballiaferssocials.gencat.cat/web/.content/JOVENTUT_observatori_catala_de_la_joventut/documents/arxiu/JOVENTUT-COVID-19-I-DESIGUALTATS_Part-I.pdf
- Benach, J. (2020, març 20). La pandemia, detonante y espejo de la crisis de salud pública. *Ctxt: Contexto y Acción*, 258.

<https://ctxt.es/es/20200302/Firmas/31445/coronavirus-estrategias-crisis-salud-pandemia-causas-china-eeuu-joan-benach.htm>

- Bericat, E. (1998). *La integración de los métodos cuantitativo y cualitativo en la investigación social: Significado y medida*. Ariel.
- Bonal, X. i González, S. (2020, abril 6). Confinamiento y efecto escuela. *El Periódico*. 6 d'abril de 2020.
<https://www.elperiodico.com/es/opinion/20200406/efectocoronavirus-desigualdad-escuelas-xavier-bonal-sheila-gonzalez-7919442>
- Butler, J. (2020, març 30). Capitalism has its limits. [Entrada en el blog de VERSO Books].
<https://www.versobooks.com/blogs/4603-capitalism-has-its-limits>
- Col·legi d'Educadores i Educadors Socials de Catalunya (CEESC) (2020). L'educació social és essencial. *Butlletí del CEESC*, 408. 4 de setembre de 2020.
<https://www.ceesc.cat/2014-11-03-13-05-23/noticias-blog/1061-diaes-2020-programa>
- Chase, E., Otto, L., Belloni, M., Lems, A. i Wernesjö, U. (2019). Methodological innovations, reflections and dilemmas: the hidden sides of research with migrant young people classified as unaccompanied minors. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 46(2), 457-473. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2019.1584705>
- Corres-Medrano, I. i Santamaría-Goicuria, I. (2020). Infancias vulneradas en tiempos de aislamiento social. *Norte de salud mental*, 17(63), 66-71.
- Crea, T. M., Lopez, A., Hasson, R. G., Evans, K., Palleschi, C. i Underwood, D. (2018). Unaccompanied immigrant children in long term foster care: Identifying needs and best practices from a child welfare perspective. *Children and Youth Services Review*, 92, 56-64. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2017.12.017>
- Departament de Treball, Afers Socials i Famílies (2020). *Estratègia catalana per a l'acollida i la inclusió dels infants i joves emigrats sols*. Generalitat de Catalunya.
https://treballiaferssocials.gencat.cat/web/.content/03ambits_tematic/07infanciaiadolecencia/Estrategia_acollida/estrategia_catalana_acollida.pdf
- Ferrara, P., Corsello, G., Sbordone, A., Nigri, L., Caporale, O., Ehrich, J. i Pettoello-Mantovani, M. (2016). The "Invisible Children": Uncertain Future of Unaccompanied Minor Migrants in Europe. *The Journal of Pediatrics*, 169, 332-333.e1. <https://doi.org/10.1016/j.jpeds.2015.10.060>
- Freixa, M. (2020, abril 14). Un virus democràtic acarnissat en l'exclusió social. Reflexions pel futur. *Eix Diari: Diari Independent del Penedès*. 14 d'abril de 2020.
<https://www.eixdiari.cat/opinio/doc/88262/un-virus-democratic-acarnissat-en-la-exclusio-social-reflexions-pel-futur.html>
- Glaser, B. G. i Strauss, A. L. (1967). *The discovery of grounded theory: strategies for qualitative research*. Aldine Publishing Company.

- Haddini, J. i Hernández, M. (2020). La tercera edad y el COVID-19. *La acción social: Revista de política social y servicios sociales*, IV(7), 1-8.
<https://socialmurcia.files.wordpress.com/2020/04/la-accic3b3n-social-4.7.pdf>
- Kohli, R. K. S. (2011). Working to ensure safety, belonging and success for unaccompanied asylum-seeking children. *Child Abuse Review*, 20(5), 311-323.
<http://dx.doi.org/10.1002/car.1182>
- Lems, A., Oester, K. i Strasser, S. (2019). Children of the crisis: ethnographic perspectives on unaccompanied refugee youth in and en route to Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 46(2), 315-335.
<https://doi.org/10.1080/1369183X.2019.1584697>
- Marco, E. (2015). *Temps prestats. Joves d'origen marroquí que migren en solitari al País Valencià*. (Tesi doctoral, Universitat de València, Comunitat Valenciana).
<http://roderic.uv.es/handle/10550/50599>
- Martín, I. (2019, setembre 30). La vida visible de las palabras: un análisis del concepto «mena» y su uso en las redes. *El Salto*. 30 de setembre de 2019.
<https://www.elsaltodiario.com/comunicacion/Analisis-palabra-mena-racismo>
- Navarro, V. (2020, abril 16). La falsa dicotomía entre mantener la salud o salvar la economía. *Público*. 16 d'abril de 2020. <https://blogs.publico.es/vicenc-navarro/2020/04/16/la-falsa-dicotomia-entre-mantener-la-salud-o-salvar-la-economia>
- Ozamiz, N., Dosil, M., Picaza, M. i Idoiaga, N. (2020). Niveles de estrés, ansiedad y depresión en la primera fase del brote del COVID-19 en una muestra recogida en el norte de España. *Cadernos de Saúde Pública*, 36(4), 1-10.
<https://doi.org/10.1590/0102-311X00054020>
- Reimers, F. M. i Schleicher, A. (2020). Un marco para guiar una respuesta educativa a la pandemia del 2020 del COVID-19. OCDE.
- Rivas, E. i Tarragona, M. (2018). *Aquí, avui, encara. Resum de l'anàlisi de la situació dels drets dels infants a Catalunya*. Save the Children.
https://www.savethechildren.es/sites/default/files/imce/docs/03082018_stc_aquiavuiencara_online_version.pdf
- Sandín, B., Valiente, R. M., García-Escalera, J. i Chorot, P. (2020). Impacto psicológico de la pandemia de COVID-19: Efectos negativos y positivos en población española asociados al periodo de confinamiento nacional. *Revista de Psicopatología y Psicología Clínica*, 25(1), 1-22.
<http://revistas.uned.es/index.php/RPPC/article/view/27569/pdf>
- Social.cat (2020, abril 1). El Govern ja treu dels centres els infants tutelats de menys de sis anys i els porta amb famílies d'acollida. *Social.cat: El diari digital de l'acció social a Catalunya*. 1 d'abril de 2020. <https://www.social.cat/noticia/11779/el-govern-ja-treu-dels-centres-els-infants-tutelats-de-menys-de-sis-anys-i-els-porta-amb-f>

- Ubieto, G. (2020, abril 7). El Gobierno aprueba incentivos para contratar extranjeros y parados para trabajar el campo. *El Periódico*. 7 d'abril de 2020.
<https://www.elperiodico.com/es/economia/20200407/el-gobierno-habilita-contratar-menores-extranjeros-como-temporeros-7920114>
- Van Dijk, T. A. (2011, març 24-25). *Discourse and racism. Some conclusions of 30 years of research*. Ponència presentada al 17th International Workshop on Discourse Studies, Madrid.
<http://www.discourses.org/UnpublishedArticles/Discourse%20and%20Racism.pdf>
- Venceslao, M. (2020). La condición femenina. Dins I. Rivera (ed.), *Pandemia. Derechos humanos, sistema penal y control social (en tiempos de coronavirus)* (p.58-70). Tirant lo Blanch.
- Žižek, S. (2020). *Pandemia: La covid-19 estremece al mundo*. Anagrama.